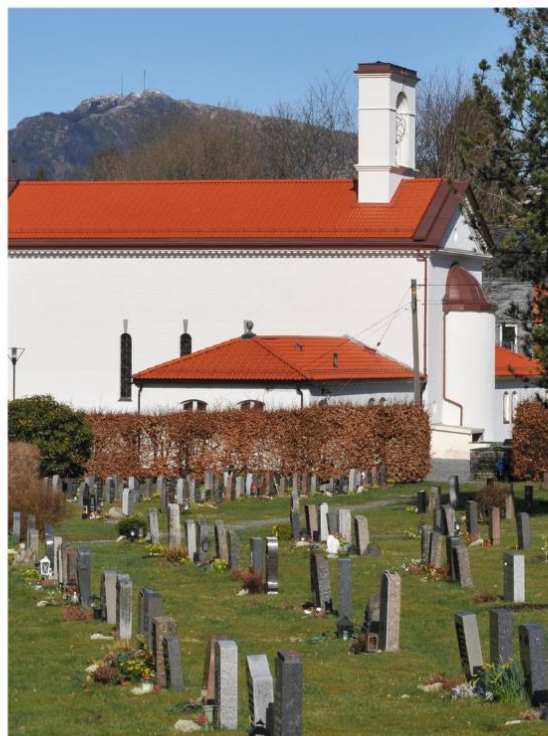

Kulturminnevern gjennom en bærekraftig forvaltning
Program for Bergen kirkelige fellesråds vernearbeid

Vern av kulturminner og kulturmiljøer ved gravplassene i Bergen

DEN NORSKE KIRKE
Bergen kirkelige fellesråd

Gravplassmyndigheten i Bergen

Forord

Gravplassene i Bergen bærer på en historie om mennesker som har levd, og viser hvilken betydning disse menneskene har hatt. Gravplassene med sine særegne stilarter og uttrykk er formet av tidstrender og samfunnsmessige endringer, og har en arkitektur, utsmykning og kunstneriske elementer som gir et innblikk i ulike historiske perioder. Gravplassene som parkanlegg er tilholdssted for mange ulike plantearter, fuglearter og et mangfold av innsikter.

Strategi for Bergen kirkelige fellesråds vernearbeid er: Sikre vern av kulturminner og kulturmiljøer gjennom en bærekraftig og langsiktig forvaltning av gravplassene.

Dette programmet og strategien skal lede vei til en verneplan for hver av gravplassene i Bergen, samt eventuelle temaplaner. Formålet med verneplanene er at de skal fungere som styringsverktøy for å oppfylle strategien for vern av gravplassarealene.

Hensikten med verneplanene er å gi en oversikt over gravplassenes kulturhistoriske verdier, særpreg og egenart, og at de skal bidra til å prioritere hvilke kulturminner som skal ivaretas for framtiden.

Planene skal stimulere til økt kunnskap og forståelse, og skape et godt grunnlag for de avgjørelser som tas i arbeidet med å sikre at drift og vedlikehold av kulturminner og kulturmiljø er basert på god fagkompetanse.

Bergen, august 2022

Kristin Rolland

Rådgiver landskap, Bergen kirkelige fellesråd

Innhold

Aktuelle begreper	3
Innledning.....	4
Føringer	Feil! Bokmerke er ikke definert.
Målsetting.....	5
Hovedmål	6
Delmål	6
Sikre god kvalitet i arbeidet ved utforming av verneplanen.....	6
Valg av verneløsning skal være godt begrunnet.....	7
Øke bevisstheten rundt kulturminneverdier på gravplassene	7
Sikre gravplassene som kulturmiljø og dokumentere mangfoldet av kulturminner.....	7
Gravplassene skal forvaltes i lys av sin natur- og rekreasjonsverdi	8
Eksisterende graver skal kunne brukes til ny gravlegging	9
Det skal tilrettelegges for fremtidsrettede gravleggingsformer	10
Gravplassarealene skal utvikles for å sikre tilgjengelighet og brukervennlighet	10
Vær oppmerksom på utfordringer utenfor gravplassmyndighetens styringsområde.....	11
Prinsipper for vernearbeidet	12
Økonomiske og juridiske konsekvenser.....	13
Tidsplan.....	13
Listeføring av elementer og rullering av verneplanen.....	14
Aktuelle aktører i kulturmiljøforvaltningen	14
Nasjonalforvaltning	14
Planforutsetninger	15
Kommuneplanens arealdel	15
FNs bærekraftsmål	18
Gravplassarealene forvaltes etter gjeldende lover, forskrifter og vedtekter	15
Dagens situasjon.....	19
Eksisterende vernevedtak på gravplassene i Bergen:	19
Litteraturliste	20

Aktuelle begreper

Kulturminner og kulturmiljø er etter kulturminneloven § 2 definert som:

- Kulturminner - «*alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til*». Enkelt elementer eller elementer i grupper.
- Kulturmiljø - «*områder hvor kulturminner (enkelt elementer) inngår som del av en større helhet eller sammenheng*» og avgrenses etter situasjon og formål (Kulturminneloven, 1979, §2).

Vern av kulturminne og kulturmiljø:

- Verneverdige kulturminneverdier – er underlagt en kulturhistorisk vurdering etter en eller flere følgende kategorier: representativitet, autenticitet, sammenheng og miljø, opplevelsesverdi, bruksverdi, alder og historisk verdi.
- Et vernet kulturminne eller kulturmiljø er knyttet til en formell juridisk bestemmelse med hjemmel i en eller flere lover, eller er vernet etter andre virkemidler som f.eks. verneplaner.
- Et fredet kulturminne har lovens strengeste vernebestemmelse med fredning med vedtak etter kulturminneloven. Dette er gjeldende for nasjonale kulturminneverdier. Områder som er eldre enn fra år 1537 er automatisk fredet, som f.eks. middelalderkirkegårder. (Riksantikvaren, 2020).

Bærekraftig utvikling:

Begrepet ble kjent gjennom Brunlandskommisjonens rapport *Vår felles fremtid* i 1987, og er definert som «*En utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov.*»

Innledning

Strategi for Bergen kirkelige fellesråds vernearbeid: Sikre vern av kulturminner og kulturmiljøer gjennom en bærekraftig og langsiktig forvaltning av gravplassene.

Strategien skal oppfylles ved at det utarbeides en verneplan for hver av gravplassene i Bergen, med det formål å gjennomgå og etablere et helhetlig bilde av de kulturminner og kulturmiljøer som finnes på våre gravplasser.

Verneplanene avgrenses mot gravplass- og kirkebygg. Samspillet mellom bygninger, omgivelser og landskap skal likevel legges til grunn ved den landskapsmessige vurderingen av gravplassarealene.

Gjennom kunnskapsinnhenting, registreringsarbeid, beskrivelse og visualisering, ønsker vi å skaffe oversikt over og sikre en god ivaretagelse av de verneverdier som finnes. Samtidig er det formålstjenlig å utvide kunnskapen om vern i forvaltningen av de mange flotte gravplassene i Bergen. Kulturminner og kulturmiljø er ikke en fornybar ressurs, og det er viktig at de ivaretas på en bærekraftig måte.

Gjennom arbeidet med å forvalte kommunens gravplassanlegg har Bergen kirkelige fellesråd ansvar for betydelige kulturminneverdier, hvor blant annet de automatisk fredete middelalderkirkene og gravplassene er av stor betydning som en felles kulturarv.

Dette programmet skal angi retning for vernearbeidet, og være førende for de prioriteringer og beslutninger som tas i vernearbeidet.

Verneplanene skal inneholde en oversikt over gravminner og gravutstyr som skal ivaretas, og beskrive hvilke områder av gravplassene som skal bevares. I tillegg vil de inneholde hvilke rettigheter og plikter som hviler på eiere av de vernede gravminnene samt hvordan de skal vedlikeholdes.

Grunnlag for verneplanene er gravplassforskriftens § 27, Statsforvalteren i Vestfold og Telemark sin nettside, www.gravplassveileder.no og «Verneplan for gravplass veileder (2018)», utarbeidet av Asplan Viak, <https://www.gravplassveileder.no/nb/vern/veileder-verneplan-for-gravplass>.

Gravplassene i Bergen

Bergen kirkelige fellesråd er gravplassmyndighet i Bergen kommune etter Gravplasslovens § 23 og forvalter 28 gravplasser, fordelt på bydelene:

Arna: Arna kirkegård, Mjeldheim gravplass og Takvam kirkegård

Bergenhus: Biskopshavn kirkegård, Møllendal gravplass, Årstad gamle gravplass og Årstad nye gravplass samt de historiske gravplassene Assistentkirkegården Domkirkegården Korskirkegården Mariakirkegården Nykirkegården og St. Jakob kirkegård.

Fana: Fana kirkegård, Midttun kirkegård, Storetveit kirkegård og Øvsttun gravplass

Fyllingsdalen: Bønes kirkegård og Fyllingsdalen gravplass

Laksevåg: Gravdalspollen gravplass, Loddefjord gravplass og Nygård kirkegård

Årstad: Slettebakken kirkegård og Solheim gravplass

Åsane: Antveit gravplass, Eidsvåg gravplass, Salhus kirkegård og Åsane kirkegård

Programmet avgrenses til dette, slik at f.eks. private og nedlagte gravplasser ikke omfattes.

Målsetting

For å oppnå et mål om et allsidig vern gjennom en langsiktig ressursdisponering av gravplassarealene, er det formulert syv hovedmål og flere delmål.

BKF støtter FNs bærekraftsmål, og vil arbeide for å finne gode løsninger som bidrar til en bærekraftig utvikling av gravplassarealene.

BKF vil best mulig måte formidle kunnskap om de kulturminneverdiene som finnes på gravplassene.

I Bergen kommunes grønne strategi «*KLIMA- OG ENERGIHANDLINGSPLAN FOR BERGEN 2016*», legger kommunen frem et ønske om «å være en foregangskommune innen miljø, bærekraftig utvikling og tilpasning til klimaendringer. Miljøhensyn skal være et overordnet prinsipp i all virksomhet og planlegging. Det skal være lett å leve miljøvennlig i Bergen» (Bergen kommune, 2016, s.9).

Bergen kommunes kulturminnestrategi for perioden 2019-2023, «Identitet med særpreg», har som formål å ivareta kulturminneverdier for å sikre kvalitet, identitet og særpreg i utviklingen av Bergen. Strategien vektlegger at forvaltning av kulturminner skal baseres på kunnskap og forståelse (Bergen kommune, 2019, s. 2).

Hovedmål

Bergen kirkelige fellesråd vil å følge opp kommunens strategier ved utarbeiding av verneplaner for gravplassene.

Hovedmålene med planene er å:

- I. Styrke kulturminnevernet på gravplassene.
- II. Kartlegge gravplassenes kulturminner og kulturmiljø, og sikre at et representativt utvalg av kulturminneverdiene blir ivaretatt.
- III. Sikre at avgjørelser som tas ved forvaltning og vern skal baseres på kunnskap, historisk forankring, forsvarlig økonomi og gjeldende lovverk.
- IV. Kulturminneverdiene skal ivaretas respektfullt, med riktig kompetanse, og ved forsvarlig vedlikehold og skjøtsel av gravplassene.
- V. Sikre gravplassenes parkmessige preg, og at arealene er egnet for ro og ettertanke.
- VI. Sikre mulighet for gravlegging i eksisterende og nye graver.
- VII. Styrke kulturformidlingen

En viktig del av menneskers historie er knyttet til gravplassene. Mange av gravplassene har vært i bruk gjennom flere generasjoner og preges av en utvikling påvirket av kulturelle endringer, vekslende trender, og holdninger i samfunnet. Omgivelsene våre endrer seg i takt med utviklingen. Dette gjør seg også gjeldende på gravplassene.

I dag er det stor variasjon i både utforming og bruk av gravplassarealene, og nye og alternative gravleggingsformer tar over etter tradisjonelle graver. Begrenset plass i kombinasjon med press på arealbruk, tilrettelegging for ulike livssyn, ønsker og behov fra brukere, nødvendiggjør god planlegging og tilrettelegging av gravplassarealene. Det er derfor viktig å ta gode individuelle vurderinger i arbeidet med å sikre kulturminneverdier på de ulike gravplassene.

Delmål

[Sikre god kvalitet i arbeidet ved utforming av verneplanene](#)

Arbeidet med utarbeidelse av en verneplan skal gjennomføres med gode verktøy, faglige vurderinger, åpen dialog og godt samarbeid.

Det skal etableres gode digitale verktøy og kartløsninger for å registrere og samle informasjon om kulturminner på gravplassarealene. Informasjonen er viktig å ha i det videre arbeidet med å finne gode virkemidler og fremtidsrettede løsninger som ivaretar kulturminneverdiene.

Det skal utarbeides et kulturminnegrunnlag for gravplassarealene i Bergen, som hjelp i arbeidet med å dokumentere, kartlegge, beskrive og vurdere de kulturminneverdiene om finnes på gravplassene.

Under BKF's prosess med utarbeiding av planene settes det krav til samarbeidsplikt og god informasjonsflyt før store beslutninger tas. Det er viktig at alle aktører som innehar kunnskap og kompetanse til å bidra i arbeidet involveres.

Det skal legges til rette for samhandlingsprosesser hvor flere kan komme med tanker og innspill og ha muligheten til å drøfte hvilke konsekvenser et vern vil ha. Det bør etableres et felles begrepsapparat for å oppnå god kommunikasjon.

[Valg av verneløsning skal være godt begrunnet](#)

Gravferdsforskriften § 27 legger til rette for «*at områder av gravplassen eller enkeltgraver med gravminner og annet utstyr skal bevares*».

Ved utarbeidelse av en verneplan skal det avklares hva som vurderes som verneverdig, omfanget av vernet, og hvilke vernekriterier som skal settes. Det må innhentes god dokumentasjon som bygger oppunder de prioriteringer som tas for vern av gravminner og gravutstyr, og det skal gis en god begrunnelse for de vernevalg som tas.

I planen må det også utdypes hvilken betydning verneløsningen vil få for forvaltning og drift av gravplassarealene.

Hver enkelt gravplass skal behandles for seg. Bla. med en oversikt som beskriver hvilke personer av lokal og/eller nasjonal historisk betydning som er gravlagt der.

[Øke bevisstheten rundt kulturminneverdier på gravplassene](#)

Økt kunnskap om historien og forståelse for kulturminnenes verdi, innebærer økt forståelse og ivaretagelse av kulturspor fra tidligere tider. Det er dermed viktig å sikre at spor som forteller om viktige forbindelser mellom fortid og nåtid blir bevart.

[Sikre gravplassene som kulturmiljø og dokumentere mangfoldet av kulturminner](#)

Gravplassforskriftens faneparagraf § 1. *Orden og verdighet*, vektlegger at “*Gravplassen skal holdes i hevd og forvaltes med den orden og verdighet som dens egenart tilsier.*”

Det er viktig å sikre at den egenarten som kjennetegner de ulike gravplassene ivaretas.

Gravplassene, både eldre og nyere, har sin egen spesifikke identitet og karakter. Flere av gravplassarealene har med sin historiske utsmykking av møblement og utrustning, variasjon i gravminner og gravleggingsformer stor verdi som kulturmiljø. Med sin særegenhet og lokale særpreg, har gravplassene en unik historie å fortelle i form av varierende struktur og utforming, ulik størrelse, naturtype, topografi, beliggenhet i landskapet, samt grad av tilrettelegging og parkmessig preg.

Gravplassene som kulturminne har stor identitetsverdi for enkeltmennesker og lokalsamfunn, og utgjør en del av vår historie og kulturarv. Gravminner og gravutstyr er fysiske spor som kan gi oss kunnskap om menneskene som har levd før oss, om slektsforhold, livshendinger, samfunnsposisjon og status.

Utforming og struktur av eksisterende gravplassareal tilfredsstiller ikke alltid dagens ønsker og behov, og kan dermed stå i fare for å forsvinne under arbeidet med å tilrettelegge for fremtidige gravformer og ny infrastruktur. Når flere ønsker seg bort fra tradisjonelle gravleggingsformer endres gravfeltenes utforming gradvis. Graver slettes, plantebed og gravminner fjernes og gravfeltstrukturen oppløses.

Det er viktig å ivareta det som er karakteristisk med de ulike gravplassarealene og føre dette videre ved omregulering og endring i gravformer. Spesielt er dette gjeldende på gravplassareal uten rom for utvidelse. Det oppstår utfordringer når nye tiltak skal tilpasses en allerede etablert struktur, spesielt når denne strukturen er sårbar for endringer. Ivaretakelsen må skje med en balanse mellom bevaring av historiske elementer, og at nye tiltak tilpasses til de kulturmiljøene som gir de ulike gravplassene sin identitet. Endringer i gravplassenes struktur kan påvirke hvordan de som ferdes der opplever disse områdene.

Den enkelte gravplass sine kvaliteter og særpreg skal vurderes som en større helhet og være premissgivende for de vernevalg som tas.

Gravplassene skal forvaltes i lys av sin natur- og rekreasjonsverdi

Gravplassene har mange funksjoner i bybildet. De er mer enn et hvilested for våre forgjengere, og et minneste med rom for ro og ettertanke for etterlatte og sørgende.

I dag anses gravplassene i stor grad som rekreasjonsområder, med verdifulle natur- og miljøverdier. De er viktige grønne soner og stille oaser i en by hvor vi omringes av trafikk og annen støy. Mange av gravplassarealene består av områder med en frodig og variert

vegetasjon som er oppholdssted for et rikt dyre- og planteliv. Her vokser det store trær som deler gravplassene inn i landskapsrom og skaper stemning, og som sammen med annen beplantning skjærer gravplassarealet fra omgivelsene. Særlig i bynære strøk fremstår gravplassene som viktige grøntanlegg med en tiltenkt stilart, og har kvaliteter som bør forvaltes på linje med kulturminner og historiske parkanlegg. Endres vegetasjonen endres også uttrykket på gravplassen.

Det er viktig å sikre at trær og vegetasjon som anses å ha verdi, egner seg til bevaring og ikke utgjør en risiko av noe slag. En må også være særlig oppmerksom på fremmede arter som kan utgjøre en trussel for stedegen natur.

Vegetasjon som vokser i de opparbeidete gravplassenarealenes randsoner, kan være av stor økologisk betydning for det biologiske mangfoldet som har tilhold på gravplassen, og skal gis oppmerksomhet ved utarbeidelse av skjøtsels- og vedlikeholdsplaner.

Gravplassenes helhetlige vegetasjonsuttrykk skal ivaretas gjennom en langsiktig forvaltning. Det skal foreligge en skjøtsels- og vedlikeholdsplan for hver gravplass. Endring av vegetasjon og beplantning skal skje etter en beplantningsplan som på forhånd er godkjent av BKF.

[Eksisterende graver skal kunne brukes til ny gravlegging](#)

Helt fra de første gravplassene ble tatt i bruk til gravlegging, har gravplassarealene vært i stadig endring. Opprinnelig var det gjerne ikke gravminner ved gravene, men etter hvert ble det mange steder vanlig med gravminner av tre. Når disse gravminnene var borte (pga. råte og slitasje), ble gjerne graven benyttet på ny. I de siste 150 årene har gravminner i støpejern og stein preget gravene og gravplassene.

Fremdeles fjernes gravminner fra en grav når festetiden opphøres, graven ønskes slettet, og graven deretter benyttes til ny gravlegging. Selv om eldre graver opprettholdes, og feste av graven føres videre gjennom generasjoner, forsvinner gamle gravminner fra gravplassene. Dette skjer blant annet fordi graven oppgraderes med et nyere gravminne når det foreligger en ny gravlegging i en eldre grav.

Praksis med gjenbruk av graver er et grunnleggende prinsipp for norsk gravferdsskikk (Lik og likskap, NOU 2014:2, s. 56). Et prinsipp som opp gjennom tidene har endret gravplassene, og begrenset behovet for utvidet arealbruk. Den som fester en grav, har rett til å gravlegge sine døde i graven. Dette kan ikke endres på ved vernevedtak, men en kan sette betingelser til

utforming av gravminne, når festeavtalene skal fornyes. Gravansvarlige og festers rettigheter skal ivaretas ved vern.

Ved vedtak om vern av enkelt elementer som gravminner og gravutstyr i privat eie, må det utarbeides en avtale mellom fester og gravplassmyndighet, som sikrer bevaring av det private gravstedet.

En fester av en grav vil i stor grad kunne påvirkes av at en grav får vernestatus. Den som er ansvarlig eller fester for en grav skal gis mulighet til medvirkning i bevaringsprosessen. Et vedtak om vern av gravminne og gravutstyr i privat eie krever samtykke fra den som står som eier av gravminne og gravutstyret.

Tilvisning av grav etter dispensasjonsvedtak

BKF har dispensasjon fra gravplassloven til å tildele graver i gravsteder på enkelte felt, før det foreligger dødsfall. Ved tilvisning inngås det en festeavtale og en avtale med vilkår om istandsetting av gravstedet.

Det skal tilrettelegges for fremtidsrettede gravleggingsformer

Et samfunn i endring krever nytenking også innenfor gravplassgjerdet. Gjeldende regelverk, samt trender og normer i samfunnet legger føringer for utforming av gravplassene.

Arealbruken ved gravplassene skal være i tråd samfunnsutviklingen. Dette innebærer å sørge for tilstrekkelig gravplassareal for å legge til rette for nye gravleggingsformer.

Det er blant annet ønskelig å anlegge navnet minnelund ved de gravplasser som er i aktiv bruk, se på løsninger for urnevegg og ferdig møblerte gravfelt, og på sikt åpne for askespredning på gravplassarealer.

Gravleggingsformer som etableres i dag vil være fremtidens kulturminner.

Nå endrer demografien i Bergen seg, befolkningen øker, og en ser at i løpet av de neste to tiårene vil antallet døde øke i byens sentrale bydeler. Dermed øker presset på gravplassenes arealer. Det vil bety at en ved videreutvikling av gravplassarealene, må sikre at gravplassene får sitt nødvendige vern som kulturminner. Samtidig skal det tilrettelegges for bruk av areal og planlegges for et mangfold av gravtyper.

Gravplassarealene skal utvikles for å sikre tilgjengelighet og brukervennlighet

Gravplassforskriften §7, andre avsnitt sier følgende: «*Gravplassen skal tilrettelegges etter gjeldende regler for universell utforming*».

Gravplassene skal være tilgjengelige for alle. Dagens krav til tilgjengelighet for ulike brukergrupper på alle plan i samfunnet gir økt behov for rehabilitering og tilrettelegging av gravplassarealene etter prinsippet om universell utforming. Slike tiltak må ikke svekke gravplassenes opplevels- og identitetsverdi.

Gravplassarealene er de senere årene tilpasset mer samfunnsøkonomisk lønnsomme drifts- og vedlikeholdstiltak. En må være oppmerksom på at store omlegginger kan føre til endring av gravplassenes struktur, artssammensetning og naturmangfold.

Vær oppmerksom på utfordringer utenfor gravplassmyndighetens myndighetsområde
Landskapets topografi er mange steder en kilde til å forstå gravplassenes plassering og opprinnelse. Historisk sett var det ofte kirkebyggene med tilhørende kirkegård som ga området karakter.

Kirkene ble gjerne oppført på høydedrag, fremtredende i landskapet. Her ble kirkebygget stående som et monumentalt og øyenfallende element, og et viktig religiøst og sosialt samlingspunkt for stedets innbyggere.

Kirkegårdene rundt kirkene representerer ofte stedet, forteller noe om stedets historie, og kan gi oss kunnskap om menneskene som levde på stedet.

I Bergen er det unikt at anleggelsen av større gravplasser som Møllendal gravplass, Nygård kirkegård, Solheim gravplass, Øvstun gravplass, og senere Fyllingsdalen gravplass er etablert, uten nær tilknytning til et kirkebygg.

Flere av kirke- og gravplassarealene utgjør i seg selv et helhetlig kulturmiljø, og inngår noen steder som en del av et større kulturmiljø. Det er derfor viktig å være oppmerksom på faktorer i eksterne omgivelser som direkte eller indirekte virker inn på gravplassarealene.

Endringer i omgivelsene og graden av skjerming mot omkringliggende områder kan ha innvirkning på helhetsopplevelsen og inntrykket besøkende har av gravplassen. I områder med stort arealpress, må gravplassforvaltningen være i dialog med aktuelle aktører for å sikre kontroll på landskapsvirkningen rundt gravplassene på et tidlig tidspunkt. En må være ekstra oppmerksom på mindre tiltak som er unntatt søknadsplikt etter plan og bygningsloven (pbl.).

Eksempler på fysiske tiltak er skilt, lyktestolper, ladestasjoner, leskur, småbygg etc, som kan ha innvirkning på gravplassene som opplevelsverdi.

Bygging av infrastruktur ved, på eller under gravplasser inngripende på gravplassen som kulturminne.

Det er viktig å sørge for gode rammer/bufferzoner rundt gravplassene, og sikre at det utformes bestemmelser i planer som legger føringer for bruk av tilgrensende arealer.

- Gravplassene med omkringliggende omgivelser må sikres i overordnede planer gjennom gode hensynssoner for bruk og vern med tilhørende bestemmelser jf. pbl. § 11-8, c og d.

Aktuelle bestemmelser i gravplassforskriften sier følgende:

- § 2, første avsnitt, andre setning, *Gravplass skal om mulig også omfatte en buffersone mellom gravplassareal og naboskap.*
- § 7, tredje avsnitt, siste setning, *Ingen former for luftstrekk kan krysse gravplass.*
- Det må etableres en rutine for å holde oversikt over hvilke eksterne planer (område-, regulerings- og detaljplaner med formål og bestemmelser), som er gjeldende for områdene hvor de ulike gravplassene er plassert.

Prinsipper for vernearbeidet

Tiltak som BKF anser som en forutsetning for å ivareta verneformålet, og avvik fra normen må begrunnes:

- Eldre steingjerder bør ikke flyttes.
- Stakitter og gjerder vedlikeholdes, men fornyes med deler nøyaktig kopiert etter de gamle når levetiden er ute.
- Porter – deler skal erstattes med nøyaktige kopier når vanlig vedlikehold ikke lenger er mulig.
- Forstøtningsmurer bør ikke flyttes eller tildekkes med nye oppfyllinger. Må sikres ved ny oppmuring med samme utseende som før.
- Vegdekke har tradisjonelt vært grus, singel og heller. Moderne dekker bør unngås på eldre gravplasser. På gravplasser av middelaldersk opprinnelse krever nyanlegg av vegger og skifte av vegdekke dispensasjon fra fredningsbestemmelsene.
- Trær og vegetasjon: Bør stelles og beskjæres. Festere av skyggefulle graver må veiledes om mindre lyskrevende arter enn de plantene som vanligvis benyttes på gravstedene. Ved nyplanting bør det brukes stedegne arter og fortrinnsvis benyttes

trær med samme «preg» som de opprinnelige. På gravplasser av middelaldersk opprinnelse krever ny treplanting dispensasjon fra fredningsbestemmelsene.

- Gravminners rette plass er på den graven de tilhører. Flytting er kun en løsning når bevaring på opprinnelig plass ikke er mulig
- Kantsteiner, jernrammer og gravstakitter: De gjenstående har stor bevaringsverdig. Jern og tre må gis forsvarlig vedlikehold med maling eller rustbeskyttelse. Skadete deler bør erstattes med kopier. For å lette gressklipp og forhindre skader, kan slike gravminner omgis med en grøft fylt med singel eller grus.
- Vedlikehold av gamle gravminner må gjøres faglig forsvarlig for å unngå nye skader
- Vernede gravminner skal som hovedregel stå på opprinnelig plassering
- Utvalg av verneverdige gravminner bør gjøres for å sikre at de ulike typene blir bevart for fremtiden.
- Bevaring av hele felt vil gi større enhet og gi et sannere tidsbilde. Kan med fordel gjøres i området nærmest kirken.

Økonomiske og juridiske konsekvenser

En må påse at arbeidet med verneplanene blir videre fulgt opp praktisk og økonomisk. Dette innebærer å opprette vedlikeholds- og skjøtelsesplaner som ivaretar hensynet til kulturminnenes tålegrense. Jf. kml. § 3.

- Verneplanen skal bidra til gode begrunnelser for finansiering av kultminneverdiene.
- Tilstands- og vedlikeholdsplaner rulleres og behovene som kommer fram må løses.
- Gravplassmyndigheten skal oppfylle sin plikt til å ivareta kulturminnene, og samtidig sikre at de valg og løsninger som tas er riktige i forhold til de ressurser man har til rådighet.

Vedlikehold av gravminner og gravsteder vil fremgå av en egen skjøtelsesplan. Fester eller ansvarlig for grav sine rettigheter og plikter vil fremgå av gravplassloven med forskrift og lokal forskrift, Vedtekter for gravplassene i Bergen.

Tidsplan

Det er etablert en tidsplan som gir oversikt over vernearbeidet, med forventet tidsbruk og år for utarbeidelse av kulturminn grunnlag og verneplan på de ulike gravplassene.

BKF har som mål at det skal være utarbeidet en verneplan for alle gravplassene i Bergen kommune innen 2028.

Listeføring av elementer og rullering av verneplanen

Ved utarbeidelse av en verneplan vil det høyst sannsynlig være mange graver med gravminner som en anser som verneverdig. En del av disse gravminnene vil være av tilnærmet samme type og kvalitet, slik at en må ta et valg om bevaring ut ifra gravminnets og gravstedets tilstand.

En bør bevare gravminner som er unike i seg selv, og som representerer en tidsepoke eller det representative. Det gjøres et utvalg da ikke alt kan vernes og ivaretas.

Når det er foretatt en avgjørelse om bevaring av et bestemt antall gravminner i verneplanen, kan gravminner og utsyr som av ulike årsaker er utelatt fra planen, men som likevel sees på som bevaringsverdig, settes på en venteliste, og tas opp til en ny vurdering ved rullering av verneplanen.

En verneplan tas opp til ny vurdering hvert tiende år.

Aktuelle aktører i kulturmiljøforvaltningen

Lokalforvaltning

Gravplassforvaltningen skal ivareta gravplassene etter bestemmelser i gravplassloven. De har ansvar for å ivareta de ulike gravplassenes karakter, og forvalte og videreutvikle disse områdene.

Regional forvaltning

Fylkeskommunene har ansvar for kunnskapsformidling, veiledning og å samarbeide med gravplassmyndighetene om skjøtsel, tilrettelegging og bruk av gravplassene som kulturminner jf. Kulturminneloven 4.

Statsforvalteren har ansvar for tiltak ved gravplassene som ikke er søknadspliktige etter pbl.

Nasjonalforvaltning

Riksantikvaren har det overordnede faglige ansvaret for kulturmiljøforvaltningen.

Riksantikvaren er vedtaksmyndighet i middelalder byen Bergen, og har ansvaret for kirkene og middelalderkirkegårdene, og kan bidra med rådgivning vedrørende konservering og sikring av gravminner.

Aktører som kan være aktuelle deltakere i prosessen med utforming av en verneplan for gravplassene i Bergen.

- Bergen kirkelige fellesråd
- Byantikvaren i Bergen
- Bergen byarkiv
- Lokale historielag
- Statsforvalter i Vestfold og Telemark
- Riksantikvaren

Planforutsetninger

Kommuneplanens arealdel

Kommuneplanen rulleres hvert 4 år. Her styres helheten i landskapet. I kommuneplanen sikres areal til blant annet gravplassformål. Detaljert bruk av gravplassene kan styres gjennom reguleringsplaner som område- og/eller detaljregulering. Det er viktig å utforme bestemmelser og avgrense hensynssoner for å hindre at tiltak som ikke er søknadspliktig blir gjennomført. Bevaring kan foretas gjennom å regulere områder til hensynsone bevaring. Det er i den sammenheng viktig å legge inn gode bestemmelser som styrer videre bruk av viktige områder, også tiltak på utsiden av gravplassarealene.

Gravplassarealene forvaltes etter gjeldende lover, forskrifter og vedtekter

Bergen kirkelige fellesråd har ansvar for å forvalte de kulturminneverdiene som finnes på gravplassene på en slik måte at de ivaretas for ettertiden. Forvaltningen av gravplassene skal følge en rekke lover, bla.:

Gravplassloven (1996)

Det hender at eldre og potensielt kulturhistoriskverdifulle gravminner fjernes fra gravplassene fordi festeavtaler opphøres og graver slettes. Jf. gravplassloven § 18, skal gravplassmyndigheten påse at gravminner av kulturhistorisk eller kunstnerisk verdi så langt det er mulig blir stående på gravplassen.

Gravplassvedtektene legger føringer for bestemmelser som settes i verneplanen, jf. gravplassforskriften § 27.

Jf. gravplassloven, kapittel 3 tar for seg

§ 15. Festerens rettigheter og plikter

«Festeren har rett til å bestemme hvem som skal gravlegges i graven og forsyne graven med gravminne samt ellers rå over den, om ikke annet følger av gjeldende bestemmelser. Festeren har plikt til å holde graven i hevd. Dersom avdøde hadde festet egen grav, kan den som etter § 9 har rett til å sørge for gravferden, utøve de rettighetene som er nødvendig for å gjennomføre gravferden.»

§18. Opphør av feste

«Et feste opphører når festetiden er ute. Når festet opphører, skal festeren om mulig gis anledning til å fjerne gravminne og lignende innretning fra gravplassen. Det som ikke er fjernet fra gravplassen innen seks måneder etter festets opphør, tilfaller gravplassen.»

Gravminne av kunstnerisk eller kulturhistorisk verdi skal om mulig bli stående på gravplassen.»

Gravplassforskriften kapittel III, utdyper følgende om håndtering av gravminner ved gravplassen:

§ 24. Sikring

«Stående gravminne i stein skal festes til fundament i stein med to 15 cm lange og 12 mm tykke rustfrie bolter.

Fundament skal ha en form og en størrelse som sikrer at gravminnet står stabilt og skal i bunnen ha en anleggsflate som er dobbelt så bred som gravminnets tykkelse. Fundamentet kan være opptil 10 cm lengre enn gravminnets bredde. Gravminne som er mer enn 60 cm høyt skal ha en fundamentdybde som utgjør minst 20 % av gravminnets høyde over bakken. Fundament skal ikke være synlig over bakken.

Ved anlegg, utvidelse og vesentlig endring av gravplass kan det fastsettes særskilte bestemmelser for sikring av gravminner i vedtektene for gravplassen.

Når særlige grunner tilsier det, kan gravplassmyndigheten i enkeltsaker skjerpe eller lempe kravene etter denne paragrafen.»

§ 26. Ansvar

«Eieren er ansvarlig for at gravminne ikke er i forfall, til sjenanse eller til fare for dem som ferdes på gravplassen. Når gravplassmyndigheten finner det nødvendig, skal eieren varsles med pålegg om å bringe gravminnet i overensstemmelse med de krav som er stilt i forskrift og vedtekter. Dersom eieren unnlater å etterkomme slikt pålegg eller det er uvisst hvor eieren befinner seg, kan gravplassmyndigheten sette i verk tiltak som er nødvendig for å bringe gravminnet i orden, herunder fjerne gravminnet.»

§ 27. Bevaring

«Gravplassmyndigheten kan vedta at områder av gravplassen eller enkeltgraver med gravminner og annet utstyr skal bevares. Slikt vedtak kan bl.a. gjøres dersom gravminner på et område av gravplassen eller en grav er av en viss alder, at det representerer en stilhistorie, har et lokalt særpreg i form eller materialbruk, gir uttrykk for en interessant personhistorie eller er unikt.

Gravplassvedtektene skal inneholde egne bestemmelser for de områder eller graver som vedtas bevart.»

Kulturminneloven (1978)

Fredning etter kulturminneloven er den strengeste formen for vern i Norge.

Kulturminneloven slår fast at objekter og områder som er tidfestet til før reformatorisk tid (1537) er automatisk fredet jf. kml. § 4.

Dette gjelder for middelaldergravplasser, som skal være omgitt av en sikringssone på 5 meter fra gravplassens synlige ytterkant jf. kml. § 6. Et hvert tiltak og inngrep som fører til endring og skade på en middelalderkirkegård krever søknad til og tillatelse fra aktuell vernemyndighet jf. kml. § 8.

Plan og bygningsloven (2008)

Gjennom plan og bygningsloven har kommunene myndighet til å ivareta gravplassarealene som ikke er automatisk fredet gjennom kulturminneloven, slik som middelalderkirkegårdene er. Kulturminneverdier kan i planer reguleres til arealformål bevaring eller hensynsone ved bruk av plan og bygningsloven.

Naturmangfoldsloven (2009)

Lovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir

grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.

Kirkerundskrivet

Kirkerundskrivet «Rundskriv Q-06/2020 Forvaltning av kirke, gravplass og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø» regulerer forvaltningen av kirkebyggene og deres omgivelser.

Begrepet bærekraft ble i 1987 definert i Brundtlands kommisjonens sluttrapport “Vår felles fremtid”, som en “*utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov*”. I dette ligger et ansvar om å forvalte kulturverdiene på en slik måte at de er eksisterende også for fremtidige generasjoner. I dette ligger riktig bruk av midler som tildeles kulturminneforvaltningen.

FNs bærekraftsmål

FNs bærekraftsmål er verden sin felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, kjempe mot ulikheter og stoppe klimaendringene innen 2030.

Bærekraftsmål 10 skal sikre mindre ulikhet, og i delmål 10.2 står det følgende:

«Innen 2030 sikre myndiggjøring og fremme sosial, økonomisk og politisk inkludering av alle, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, rase, etnisitet, nasjonalt opphav, religion eller økonomisk eller annen status»

Vern av kulturminne- og kulturmiljøverdier er omtalt som en del av FNs bærekraftsmål. I delmål 11.4, *Styrke innstas for å verne om og sikre verdens kultur og naturarv*, under bærekraftsmål 11, *Bærekraftige byer og lokalsamfunn*, fremheves kulturminne- og naturvern som betydning for utvikling av bærekraftige byer.

Bærekraftsmål 15 omfatter livet på land og referer til tiltak for stans av tap av naturmangfold.

BKF støtter FNs bærekraftsmål, og arbeider for at gravplassarealene skal ha en bærekraftig utvikling ved bla. å:

- forvalte gravplassenes kulturminneverdier gjennom vurderinger og tiltak som bygger på faglige grunnlag.
- ivareta hensynet til naturmangfoldet gjennom en ansvarlig skjøtsel av gravplassarealene for å sikre verdier knyttet til landskap og kulturmiljø.
- sikre at arealene er rustet for de klimaendringene samfunnet står overfor.

- sørge for at våre gravplasser fremstår som tilgjengelige for alle.

Dagens situasjon

Gravplassene i Bergen har et vidt spenn i tidsepoke for etablering, noe som gjenspeiles i deres karaktertrekk og strukturerende elementer. Seks kirkegårder er betegnet som historiske gravplasser med verdier over og under bakkenivå tilbake til middelalderen.

Synlige spor i dagen er i hovedsak murer, omramming, vegstruktur, vegetasjon og graver med gravminner fra 1800-tallet. Flere av de eldre gravminnene er forseggjorte med ulik utsmykking og ornamenter. I etter krigsårene gjorde funksjonalismens tankegang sitt inntog også på gravplassene med likhetskrav og krav til effektivitet.

Det utarbeides vernerapporter for Korskirkegården, Domkirkegården og Mariakirkegården i forbindelse med rehabilitering av kirkebyggene og deres omgivelser.

Eksisterende vernevedtak på gravplassene i Bergen:

- Vedtak fra 1985, om fredning av gravminner ved følgende gravplasser i Bergen sentrum; Assistentkirkegården, Domkirkegården, Korskirkegården, Mariakirkegården, Nykirkegården og St. Jakob kirkegård.
Vedtaket omfatter fredning av samtlige gravminner ved de ovennevnte gravplassene.
- BKF's bevaringsvedtak fra 2004 gjelder bevaring av enkelt graver og tilhørende gravutstyr. Gravene er plassert på ulike gravplasser i Bergen. Se egen liste.
- Vedtaket sier følgende: «Gravutstyret skal tas vare på der det står, så langt det lar seg gjennomføre, innenfor de planer som til enhver tid foreligger», og «Bergen kirkelige fellesråd overtar ansvaret for gravutstyret på de graver som familien ønsker å slette og på de graver hvor fredningstiden er ute.»
- Utenlandske krigsgraver er vernet ifølge internasjonale konvensjoner Jfr. Forskrift om krigsgraver av 2015.
- Vedtak fra 10.05.2006 der Kirkeavdelingen i KKD ga dispensasjon etter Gravplassforskriften § 17, til å gi adgang til å inngå festeavtale for eldre familiegravsted før det forelå dødsfall.

Litteraturliste

Bergen kommune (2016) *Grønn strategi*. Klima og energihandlingsplan for Bergen. Hentet fra: <https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/tema/gronn-strategi>

Bergen kommune (2019) *Identitet med særpreg*. Kulturminnestrategi for Bergen. <https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/tema/kulturminner-i-bergen/kulturminnestrategien>

Gravplassforskriften (1997) *Forskrift til lov om gravplasser, kremasjon og gravferd* (FOR-1997-01-10-16) Lovdata: Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1997-01-10-16>.

Gravplassloven (1996) *Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd*. Lovdata. (LOV-1996-06-07-32)

FN – sambandet 2020. *FNs bærekraftsmål*. Hentet fra: <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal?lang=nno-NO>

Kulturminneloven (1978) *Lov om kulturminner* LOV-1978-06-09-50). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50?q=kulturminneloven>

Olerud, Kåre; Tjernshaugen, Andreas; Andersen, Gisle: *bærekraftig utvikling i Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 28. april 2022 fra https://snl.no/b%C3%A6rekraftig_utvikling

NOU 2014:2 *Lik og likskap. Om betaling for kremasjon, gravlegging og grav*. Tryggings- og serviceorganisasjonen til departementa Informasjonsforvaltning.

Riksantikvaren (2020) *Verdisetting og verdivekting av kulturminner*. Veileder. https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2020/02/Veileder_verdisetting.pdf